

**MEMORANDWM ODDI WRTH Y DIRPRWY WEINIDOG DROS IECHYD A
GWASANAETHAU CYMDEITHASOL**

Y GYFRAITH GYFANSODDIADOL: DATGANOLI, CYMRU

**Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru
(Cymhwysedd Deddfwriaethol) (Lles Cymdeithasol)
2009**

**Cynnig ar gyfer Gorchymyn Cymhwysedd
Deddfwriaethol ynglŷn â Gofalwyr**

Rhagarweiniad

1. Mae'r Memorandwm hwn wedi'i baratoi a'i osod gerbron yn unol â Rheol Sefydlog (RhS) 22.32. Mae'n gosod y cefndir i'r darpariaethau yn y drafft amgaeedig gan y llywodraeth o Orchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol (GCD) a fyddai'n rhoi cymhwysedd deddfwriaethol ychwanegol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru. Fe'i gosodir gerbron yn unol â RhS 22.13 ac mae'n esbonio cwmpas y pŵer y gwneir cais amdano.
2. Ceir cyd-destun cyfansoddiadol y cais hwn yn Neddf Llywodraeth Cymru 2006 ("Deddf 2006") a pholisi Llywodraeth y DU. Dangosodd Papur Gwyn Llywodraeth y DU, "Trefn Lywodraethu Well i Gymru", a gyhoeddwyd ym mis Mehefin 2005 ymrwymiad Llywodraeth y DU i wella pwerau deddfwriaethol Cynulliad Cenedlaethol Cymru fel sefydliad a etholwyd yn ddemocrataidd gyda'i weithdrefnau craffu manwl ei hun.
3. Mae adran 95 o Ddeddf 2006 yn rhoi pŵer i'w Mawrhydi, drwy Orchymyn yn y Cyfrin Gyngor, i roi'r cymhwysedd i Gynulliad Cenedlaethol Cymru ddeddfu drwy Fesur Cynulliad ar faterion penodedig. Caniateir i'r materion hyn gael eu hychwanegu at Feysydd o fewn Atodlen 5 i Ddeddf 2006. Caiff Mesurau Cynulliad wneud unrhyw ddarpariaeth y gellid ei gwneud drwy Ddeddf Seneddol (ac felly gallant addasu deddfwriaeth sy'n bodoli eisoes a gwneud darpariaeth newydd), o ran materion, yn ddarostyngedig i'r terfynau y darperir ar eu cyfer yn Rhan 3 o Ddeddf 2006. Cyfeirir at Orchymyn yn y Cyfrin Gyngor o dan Adran 95 o Ddeddf 2006 fel Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol (GCD) yn y memorandwm hwn.

4. Caniateir i faterion gael eu mewnosod yn y meysydd sydd wedi'u cynnwys yn Atodlen 5 i Ddeddf 2006, naill ai drwy Ddeddf Seneddol neu Orchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol, a gymeradwywyd gan y Cynulliad a dau Dŷ'r Senedd. Mae'r ail lwybr yn galluogi'r Cynulliad i gychwyn y broses ar gyfer rhoi cymhwysedd o'r fath, drwy Orchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol.
5. Byddai'r Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol drafft yn rhoi cymhwysedd deddfwriaethol ychwanegol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru, ym maes Lles Cymdeithasol (maes 15 yn Atodlen 5 i Ddeddf 2006).

Y cefndir

6. Bydd pwerau deddfwriaethol newydd mewn cysylltiad â'r 'mater' penodedig yn galluogi Llywodraeth Cynulliad Cymru, Aelodau'r Cynulliad a Phwyllgorau'r Cynulliad i ddwyn cynigion gerbron ar gyfer deddfwriaeth, ar ffurf Mesurau, a seilir ar flaenoriaethau ac amserlenni yng Nghymru. Bydd y Mesurau hyn yn destun craffu trylwyr a chymeradwyaeth gan y Cynulliad.
7. Mae gofawyr wrth galon teuluoedd a chymunedau'r 21^{fed} ganrif. Mewn cymdeithas sy'n newid mae'r rhan fwyaf o bobl yn byw'n hwy, mae llawer yn magu anhwylderau hirdymor ac mae gan y mwyafrif llethol ddyheadau sydd ar gynnydd am ansawdd eu bywydau. O ganlyniad, bydd nifer cynyddol o bobl yn cael eu hunain yn cyflawni cyfrifoldebau gofalu.
8. Mae llawer o bobl, a merched yn bennaf, bellach yn cydbwysu gwaith, gofal plant a gofalu am riant sy'n mynd yn hen. Mae nifer cynyddol o bobl hŷn yn aml yn gofalu am eu partner tra bônt yn darparu gofal plant i'w wyrion a/neu eu hwyresau ac mae rhieni plant y mae arnynt anghenion cymhleth yn gwybod y byddant yn ofalwyr "gydol oes". Bydd y newid cadarnhaol i fyw'n annibynnol a chael gofal yn y cartref, y symud i ffwrdd o sefydliadu, yn parhau i ofyn am gyfraniad mwy gan ofalwyr. Yr un pryd mae teuluoedd bellach wedi'u gwasgaru'n aml ar draws y byd, mae parau yn brwydro i gadw cydbwysedd cadarnhaol rhwng bywyd a gwaith ac mewn cymdeithas sy'n heneiddio mae rhai pobl hŷn yn cael eu gadael ar eu pennau eu hunain gydag ychydig o gymorth, neu ddim o gwbl, gan eu teulu neu eu cyfeillion.
9. Ar hyn o bryd mae gofawyr nad ydynt yn cael eu talu yn darparu oddeutu 70% o'r gofal yn y gymuned ac mae'r newidiadau demograffig sydd wedi'u darogan yn awgrymu y bydd y gronfa o ofalwyr posibl, o'u cymharu â'r niferoedd y bydd arnynt angen gofal, yn debyg o leihau dros y tymor canolig. Gan fod disgwyl i fywydau'r rhai sydd angen gofal ymestyn yn hwy, rhaid peidio â rhagdybio y bydd eu gofawyr yn gallu parhau i gyflawni eu rôl ofalu dros gyfnod hwy heb gymorth a chefnogaeth. Mae arwyddion clir hefyd fod y gofal anffurfiol y mae pobl hŷn yn ei gael gan eu plant sy'n oedolion yn annhebyg, oherwydd

tueddiadau demograffig sylfaenol, o fynd bob yn gam â'r galw, a hwnnw'n duedd sy'n cael ei adlewyrchu ledled y DU (gweler, er enghraifft y ddogfen: *Informal Care for Older People Provided by their Adult Children: Projections of Supply and Demand to 2041 in England*, Papur Trafod 2515 Uned Ymchwil y Gwasanaethau Cymdeithasol Personol) ond mae'r sefyllfa'n debyg o fod yn arbennig o ddifrifol yn y rhannau hynny o Gymru lle mae'r ddibyniaeth bresennol ar ofalwyr anffurfiol ar ei huchaf.

10. Mae llawer o'r materion sy'n effeithio ar ofalwyr a gwasanaethau gofalwyr yng Nghymru yn gyffredin ledled y DU, ac wrth lunio'r cynnig hwn mae Llywodraeth Cynulliad Cymru wedi nodi'r ymgynghori eang a wnaed ar draws y DU fel rhan o ddatblygu strategaeth llywodraeth y DU, sef "*Carers at the heart of 21st century families and communities*", a'r dystiolaeth a'r dadansoddi sy'n cael eu hadlewyrchu yn yr adroddiad hwn. Er hynny, mae Cyfrifiad 2001 ar gyfer Cymru a Lloegr yn dangos bod gan Gymru gyfran uwch o ofalwyr nag unrhyw ranbarth yn Lloegr (11.7 y cant neu 341,000 o ofalwyr), y gyfradd uchaf o bobl â salwch hirdymor cyfyngus (23.3 y cant) a lefel salwch parhaol ac anabledd parhaol yn y boblogaeth 16-74 oed sy'n economaidd anweithgar, a'r gyfradd honno o 9.2 y cant yn uwch na chyfradd unrhyw ranbarth yn Lloegr. Mae'r ffigurau hyn ar eu pennau eu hunain yn awgrymu y gall dull cyfannol unigol o weithredu fod yn angenrheidiol ac yn briodol i fynd i'r afael â dwysedd y materion hyn yng Nghymru.
11. Yng nghyhoeddiad Llywodraeth Cynulliad Cymru o'r enw *Strategaeth Gofal Cymru: Cynllun Gweithredu 2007*, cydnabuwyd yr angen i leddfau ar effeithiau'r newidiadau demograffig hyn, a rhagwelwyd y gallai'r newidiadau hyn, gan gynnwys tueddiadau tuag at deuluoedd mwy gwasgaredig, ofyn am ystod o fesurau a fyddai'n cael eu llunio i gefnogi gofalwyr yn eu rôl ofalu a'u helpu i gynnal eu hiechyd a'u llesiant eu hunain. Adolygir Cynllun Gweithredu 2007 yn 2009. Bydd canlyniadau'r adolygiad hwn o strategaeth Cymru yn sylfaen i'r cynigion manwl ar gyfer mesurau.
12. Mae'r fframwaith deddfwriaethol cyfredol mewn perthynas â gofalwyr yn canolbwyntio'n bennaf ar bwerau a dyletswyddau awdurdodau statudol. Mae'n cynnwys:
 - **Deddf Personau Anabl (Gwasanaethau, Ymgynghori a Chynrychioli) 1986**

Mae hon yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol ystyried gallu'r gofalwr i ddarparu, neu i barhau i ddarparu, gofal wrth iddynt benderfynu pa wasanaethau i'w darparu i'r person anabl.
 - **Deddf Gofalwyr (Cydnabyddiaeth a Gwasanaethau) 1995**

Mae hon yn cynnwys y cyfrifoldebau statudol craidd ac yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol wneud asesiad o allu gofalwr i ddarparu gofal ac i barhau i'w ddarparu, os yw'r gofalwr

yn gofyn am hynny, adeg asesu'r person y mae'n gofalu amdano.

- **Deddf Gofalwyr a Phlant Anabl 2000**

Mae hon yn estyn darpariaethau Deddf 1995 i alluogi awdurdod lleol i ymgymryd ag asesiad ar wahân o anghenion gofalwr ac i gyflenwi gwasanaethau (neu daliadau uniongyrchol) yn uniongyrchol i ofalwyr ar ôl asesiad.

- **Deddf Gofalwyr (Cyfleoedd Cyfartal) 2004**

Mae hon yn gosod dyletswydd ar awdurdodau lleol i hysbysu gofalwyr o'u hawl i gael asesiad, ac yn ei gwneud yn ofynnol iddynt bwysu a mesur yn eu hasesiadau o ofalwyr a yw'r gofalwr yn gweithio neu'n ymgymryd ag addysg, hyfforddiant neu unrhyw weithgaredd hamdden. Mae'n darparu hefyd ar gyfer cydweithredu gwell rhwng asiantaethau statudol wrth gynllunio a darparu gwasanaethau i ofalwyr.

- **Deddf Gwaith a Theuluoedd 2006**

Daeth hon i rym yng Nghymru yn Ebrill 2007. Mae'n ei gwneud yn ofynnol i gyflogwyr ystyried ceisiadau oddi wrth bobl sydd â chyfrifoldebau gofalu am gael gweithio'n hyblyg.

- **Deddf Plant a Phobl Ifanc 2008**

Bydd hon yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol wneud trefniadau digonol i ddarparu seibiannau byr ar gyfer plant anabl.

Yn ychwanegol, mae gan Lywodraeth Cynulliad Cymru rychwant o bwerau i arolygu a rheoleiddio gwasanaethau awdurdodau lleol a dyroddi canllawiau statudol mewn cysylltiad â hwy o dan Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol Awdurdodau Lleol 1970, Deddf Safonau Gofal 2000 a Deddf Iechyd a Gofal Cymdeithasol (Iechyd Cymunedol a Safonau Cymunedol) 2003. Mae ganddi bwerau hefyd i gyfarwyddo'r GIG o dan Ddeddf Gwasanaethau Iechyd Gwladol (Cymru) 2006.

13. Er gwaethaf y fframwaith presennol hwn o ddeddfwriaeth a chanllawiau, nodwyd drwy ymgynghoriadau â gofalwyr, sefydliadau gofalwyr ac eraill fod bylchau yn y gwasanaethau sy'n cael eu darparu a'r rheini'n fylchau nad oes modd mynd i'r afael â hwy ar hyn o bryd. Mae'r rhain yn cynnwys:

- a. pryderon bod asesiadau gofalwyr a gwasanaethau i ofalwyr yn amrywio'n fawr ac yn fylchog iawn ledled Cymru. Tanlinellwyd y pryder hwn mewn adroddiad a gynhyrwyd gan Arolygiaeth Gofal a Gwasanaethau Cymdeithasol Cymru (AGGCC) ym Mehefin 2008 [*On the way up? Dangosyddion Perfformiad Gofal Cymdeithasol i Oedolion yng Nghymru 2006-07*]. Mae'r math o wasanaethau sy'n cael eu

darparu i ofalwyr yn cynnwys y gwasanaethau canlynol ond nid ydynt wedi'u cyfyngu iddynt: gofal seibiant, rhwydweithiau cefnogaeth cymheiriaid, cefnogaeth i gael cymryd rhan mewn gweithgareddau cymdeithasol a gweithgareddau hamdden ac addysg, canolfannau dydd, sesiynau codi ymwybyddiaeth gyda phroffesiynolion; gwasanaethau gwybodaeth, gwasanaethau hyfforddi a gwasanaethau cynnal, taliadau uniongyrchol a gwasanaethau eirioli.

b. yr angen am ymdrechu o'r newydd i ganfod gofalwyr, am ddarpariaeth ehangach o ran gwybodaeth i ofalwyr, ymgysylltu gwell gan y GIG â gofalwyr fel partneriaid yng ngwaith darparu gofal [Adroddiad Uwchgyrhadedd y Gofalwyr, Ebrill 2005].

c. tystiolaeth y gall presenoldeb gofalwr nad yw'n cael ei dalu ac sydd ar aelwyd leihau'r tebygolrwydd y câi'r gofalwr ei asesu ar gyfer gwasanaethau â blaenoriaeth gan yr awdurdod lleol. Yr hyn sy'n baradocs yw bod hynny'n lleihau argaeledd gwasanaethau i'r person sy'n derbyn gofal (ac o ganlyniad yn cynyddu'r baich ar y gofalwr), ac argaeledd gwasanaethau cydbwysu, megis gofal seibiant, sydd o fudd i'r gofalwr. [Gweler, er enghraifft, "*Analysis of the Costs of Domiciliary and Personal Care in Wales: Some Direct Evidence*": Bell & Dawson: Mawrth 2008].

d. arwyddion bod llawer o ofalwyr ifanc yn dal i ysgwyddo baich gofalu amhriodol, a bod hynny'n cael effaith fesuradwy ar eu hiechyd wrth iddynt dyfu'n oedolion ifanc [gweler er enghraifft Arolwg Iechyd Cymru 2005/06: Iechyd Gofalwyr, 15/05/08]. Yng nghanllawiau Llywodraeth Cynulliad Cymru am Ddeddf Gofalwyr a Phlant Anabl 2000 cyngorwyd "...y dylai cefnogaeth [i ofalwyr ifanc] gael ei hanelu'n bennaf at helpu unrhyw oedolion anabl ac oedolion eraill a chanddynt gyfrifoldeb rhiant i gyflawni eu rôl fel rhieni a symud cyfrifoldebau amhriodol oddi ar blant." Hefyd "Ni chaiff unrhyw wasanaethau o'r fath a ddarperir eu cynllunio i'w cefnogi yn eu rôl ofalu ond yn hytrach i sicrhau na fyddant yn ymgymryd â rôl ofalu sy'n amhriodol." Serch hynny, mae'r pwyslais parhaol ar wasanaethau i gefnogi gofalwyr ifanc yn eu rôl ofalu, er ei fod yn cael croeso gan y gofalwyr ifanc eu hunain, yn awgrymu nad ydym wedi llwyddo eto i weithredu yn ôl dull cydgysylltiedig y mae ei angen ar draws gwasanaethau cymdeithasol i oedolion ac i blant, a'r GIG.

14. Mae'n amlwg nad yw'r fframwaith cyfredol o ran deddfwriaeth a chanllawiau yng Nghymru wedi bod yn ddigon i sicrhau bod amcanion polisi Llywodraeth Cynulliad Cymru ynghylch gofalwyr yn cael y flaenoriaeth angenrheidiol, er mwyn mynd i'r afael yn effeithiol â'r bylchau a'r anghysondebau hyn yn y gwasanaethau sy'n cael eu darparu. Yr oedd rhaglen lywodraethu Llywodraeth y Cynulliad, o'r enw "Cymru'n Un" yn cynnwys ymrwymiad felly i lunio deddfwriaeth newydd ar ofalwyr yn hytrach na dibynnu ar y dulliau atgyfnerthu presennol yn unig, megis mesurau perfformiad ac arolygu, cymelliadau ariannol neu bwerau cyfarwyddo. Mae'r cynnig hwn am gael cymhwysedd

deddfwriaethol yn deillio o'r angen i gefnogi'r gwaith sy'n cael ei wneud gan ofalwyr i ddarparu gofal ac i hyrwyddo llesiant gofalwyr fel y'i nodwyd uchod. Yn benodol, yr ydym yn rhag-weld bod angen gwella bywydau gofalwyr yn y meysydd allweddol canlynol:

a. sicrhau bod gan ofalwyr yr wybodaeth gywir ar yr adeg gywir i'w cefnogi yn eu rôl ofalu. Tanlinellodd *Strategaeth Cynhalwyr Cymru – Cynllun Gweithredu* (2000) fod angen darparu i ofalwyr wybodaeth hawdd ei chael, perthnasol a ffeithiol gywir, yn ogystal â chydabod yr angen am olwg tymor hwy ar anghenion gofalwyr o ran gwybodaeth. Byddai'r math o wybodaeth y gall fod angen amdani ar ofalwyr yn cynnwys gwybodaeth am fudd-daliadau, darpariaethau ym maes cyflogaeth gan gynnwys gweithio oriau hyblyg, yr hawl i gael asesiad o anghenion, y swyddogaethau gwasanaethau cymdeithasol sydd ar gael iddynt, cynllunio gofal ar gyfer y person sy'n derbyn gofal, rheoli ei feddyginiaethau, ei drafod a'i godi'n ddiogel a materion eraill sy'n ymwneud â gofalu amdano.

b. sicrhau bod cymorth a chefnogaeth sy'n brydlon, priodol, ymarferol ac emosiynol yn cael eu rhoi i ofalwyr i'w cynnal yn eu rôl ofalu ac i'w helpu hefyd i wireddu eu huchelgeisiau personol i gael defnyddio cyfleoedd addysg, hyfforddiant a chyflogaeth. Byddai hynny'n cynnwys rhoi hawl iddynt gael seibiau priodol o'u cyfrifoldebau gofalu.

c. sicrhau bod asiantaethau statudol (sef yr asiantaethau hynny y sonnir amdanynt yn adran 3(5) o Ddeddf Gofalwyr (Cyfleoedd Cyfartal) 2004 (p.15) yn ymgysylltu'n briodol â gofalwyr fel partneriaid yng ngwaith darparu gofal gan eu cynnwys ar bob lefel yn y broses o asesu, cyflawni a gwerthuso trefniadau gofal unigolyn.

Cwmpas

15. Cynigir bod y Mater yn cael ei fewnosod o dan Faes 15: Lles Cymdeithasol yn Atodlen 5 i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 i alluogi'r Cynulliad i ddeddfu ar y materion hyn ar ffurf Mesur Cynulliad. Ystyr y gair "gofalwyr" yn y cyd-destun hwn yw gofalwyr unigolion o unrhyw oedran sy'n derbyn gofal, ond yn achos unigolion sy'n gofalu am blant, mae'n cwmpasu plant â nam corfforol neu feddyliol yn unig. Ni fyddai'r Gorchymyn yn caniatáu i'r Cynulliad ddeddfu mewn perthynas â phersonau sy'n darparu gofal yn rhinwedd contract cyflogi neu gontract arall neu fel gwirfoddolwr i gorff, ac ni fyddai'r Gorchymyn yn rhoi pŵer i'r Cynulliad newid hawliau cyflogaeth gofalwyr. Serch hynny, byddai'n galluogi'r Cynulliad i ddeddfu mewn cysylltiad â rhywun sy'n gwirfoddoli i gorff ond sydd, yn ychwanegol at hynny, neu o ganlyniad i hynny, yn darparu gofal rheolaidd a sylweddol ar ben eu gwaith fel rhan o'r corff hwnnw.
16. Nid yw'r diffiniad o ofalwr yn y mater hwn yn adlewyrchu'n union yr un a roddir yn Neddf Gofalwyr a Phlant Anabl 2000 yn yr ystyr nad yw'n cynnwys unrhyw gyfyngiad o ran oedran. Bydd hynny'n sicrhau bod y

Cynulliad yn gallu deddfu i hyrwyddo llesiant plant a phobl ifanc sy'n cyflawni cyfrifoldebau gofalu, yn ogystal â llesiant gofalwyr hŷn. Mae gan y Cynulliad Cenedlaethol gymhwysedd eisoes mewn perthynas â gwasanaethau gofal cymdeithasol i blant; personau sy'n gofalu am blant, neu sydd ar fin gofalu amdanynt; a phobl ifanc. Bydd y mater hwn yn galluogi'r Cynulliad i wneud Mesur i ehangu'r ddarpariaeth y tu hwnt i'r hyn sy'n ymwneud â gwasanaethau gofal cymdeithasol yn unig ac yn darparu fframwaith unigol ar gyfer ystod o wasanaethau i gefnogi gofalwyr.

17. Byddai'r Mater yn galluogi'r Cynulliad i sicrhau bod y gwaith y mae gofalwyr yn ei wneud i ddarparu gofal yn cael ei gefnogi a bod eu llesiant yn cael ei hyrwyddo. Er enghraifft, byddai'n caniatáu i ofyniad gael ei osod ar asiantaethau perthnasol yn y sector cyhoeddus i feithrin strategaethau ynghylch gwybodaeth i ofalwyr mewn modd tebyg i ddeddfwriaeth yr Alban yn y maes hwn; yn caniatáu iddynt gydweithio'n effeithiol i gefnogi'r gofal sy'n cael ei ddarparu gan ofalwyr ac i hyrwyddo llesiant y gofalwyr hynny (yn enwedig llesiant gofalwyr ifanc); ac yn caniatáu i welliannau gael eu gwneud hefyd i'r ffordd y mae gofalwyr yn cael gafael ar ofal amgen (gofal seibiant) gyda darpariaeth ar gyfer hawl i gael seibiant ar gyfer grwpiau a ddiffinnir. Mae'r mater yn nodi ei fod yn cynnwys darparu gwasanaethau gofal cymdeithasol "ond nid yw'n gyfyngedig i hynny",. Golygai hyn y gallai Mesurau Cynulliad a gâi eu gwneud drwy ddibynnu ar y mater hwn wneud darpariaethau na fyddant, wrth iddynt hyrwyddo llesiant gofalwyr a chefnogi'r gofal sy'n cael ei ddarparu ganddynt, wedi'u cyfyngu'n unig i wasanaethau gofal cymdeithasol: megis darpariaeth i sicrhau bod cyrff iechyd yn cymryd buddiannau gofalwyr i ystyriaeth, er enghraifft, wrth wneud trefniadau ar gyfer apwyntiadau, trefniadau rhyddhau, a chasglu presgripsiynau ar gyfer y person sy'n derbyn gofal.
18. Mae'r diffiniad o'r term "llesiant" sydd i'w ddefnyddio mewn perthynas â'r mater yr un fath â'r un sydd wedi'i nodi yng Ngorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Cymhwysedd Deddfwriaethol) (Lles Cymdeithasol a Meysydd Eraill) 2008. Mae'r diffiniad o'r term "gwasanaethau gofal cymdeithasol" yn y Gorchymyn hwnnw i'w ddiwygio yn rhinwedd y Gorchymyn hwn er mwyn cynnwys darparu "gwybodaeth". Er hwylustod cyfeirio, mae'r diffiniadau i'w cael yn Atodiad A hefyd.
19. Prif ddiben yr GCD hwn felly yw rhoi pŵer i'r Cynulliad wneud Mesurau Cynulliad o dan Ran 3 o Ddeddf 2006 a fyddai'n ei gwneud yn bosibl i Lywodraeth Cynulliad Cymru wella gwasanaethau i ofalwyr a chyflawni'r ymrwymiad a roddwyd yn y rhaglen o'r enw "Cymru'n Un".

Newidiadau i'r Gorchymyn ar ôl craffu cyn deddfu

- 20 Mae'r newidiadau canlynol wedi'u gwneud i'r gorchymyn ar ôl y craffu cyn deddfu a wnaed gan Bwyllgor Deddfwriaeth Rhif 3 Cynulliad

Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cymreig Tŷ'r Cyffredin a Phwyllgor Cyfansoddiad Tŷ'r Arglwyddi:

- Eithriadau – gwnaeth erthygl 3 o'r Gorchymyn arfaethedig ddiwygiadau technegol i Adran 94 o Ddeddf 2006 ac Atodlen 5 iddi. Yr oedd effaith y diwygiadau yn ddeublyg: cymhwyso'r eithriadau i'r materion a restrir yn y tabl yng Ngorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Cymhwysedd Deddfwriaethol) (Lles Cymdeithasol a Meysydd Eraill) 2008 i bob mater yn Rhan 1 o Atodlen 5 a pheri newid o ddrafftio eithriadau sy'n gymwys i fater penodol i'w gwneud yn gymwys yn gyffredinol i bob mater. Wedi ystyriaeth bellach yr ydym wedi penderfynu y bydd y dull hwn o drin eithriadau yn ddarostyngedig bellach i Orchymyn ar wahân a fydd yn dilyn, sef – Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Cymhwysedd Deddfwriaethol) (Eithriadau i Faterion) 2009.

Mae erthygl 3 bellach yn diwygio'r tabl o eithriadau lles cymdeithasol a geir ar hyn o bryd yn Rhan 1 o Atodlen 5. Effaith hynny fydd eithrio'r pynciau canlynol o gwmpas cymhwysedd deddfwriaethol y mater newydd: cymorth i blant (h.y. trefniadau ar gyfer darparu cynhaliaeth gan ddau riant plentyn); cronfeydd ymddiriedolaeth plant; credydau treth; budd-dal plant a lwfans gwarcheidwad; nawdd cymdeithasol; cronfeydd byw'n annibynnol; taliadau niwed drwy frechiad; y Comisiynydd Plant a sefydlwyd o dan Ddeddf Plant 2004; cyfraith teulu ac achosion teulu a bwydydd lles.

- Mae'r defnydd ar yr ymadrodd 'yn benodol' – mae'r term 'yn benodol' ym mater 15.9 o'r Gorchymyn arfaethedig wedi'i ddisodli gan y term 'ond nid yw'n gyfyngedig i hynny' er mwyn ei gwneud yn glir bod y Gorchymyn yn cwmpasu cymorth i ofalwyr a ddarperir gan rychwant o gyrff, ac nid gwasanaethau gofal cymdeithasol yn unig. Mae hyn yn adlewyrchu cynigion a wnaed gan dystion wrth iddynt roi tystiolaeth.
- Gwirfoddolwr i unrhyw gorff – er bod y diffiniad o "gofalwyr" yn y Gorchymyn yn eang iawn, ni fwriedir cwmpasu'r rhai sy'n gofalu "yn rhinwedd contract cyflogaeth neu gontract arall gydag unrhyw berson", na'r rhai sy'n gweithredu "fel gwirfoddolwr i gorff (p'un a ydyw'n un corfforedig ai peidio)". Datganodd y Pwyllgor Materion Cymreig bryder y gallai'r geiriad hwnnw osod o dan anfantais y rhai sy'n ofalwyr gwirfoddol i gorff, ond sydd hefyd yn darparu gofal gwirfoddol yn ychwanegol at y rôl honno. Argymhellodd y Pwyllgor y dylid diwygio geiriad yr GCD i egluro hynny. Mae Llywodraeth Cynulliad Cymru yn cytuno na ddylid gosod o dan anfantais unigolyn sy'n darparu gofal fel gwirfoddolwr i gorff, ond sydd hefyd yn darparu gofal ar ben y rôl honno. Er hynny, mae'n hyderus na fyddai'r Gorchymyn fel y mae wedi'i ddrafftio yn eithrio'r categori gofalwr hwn ac na fyddai diwygiad felly yn angenrheidiol. Mae paragraff 12 o'r Memorandwm hwn wedi'i ddiwygio er mwyn rhoi sicrwydd am y pwynt hwn.

Mae'r term 'unrhyw gorff' wedi'i ddisodli gan y term 'gorff'. Diwygiad technegol yw hwn nad oes iddo unrhyw effaith ar sylwedd yr GCD. Mae wedi ei wneud i sicrhau na fydd unrhyw risg o gamddehongli'r ddarpariaeth.

Erthygl 2(2) – mae erthygl 2(2) yn diwygio mater 15.1 i ganiatáu i Gynulliad Cenedlaethol Cymru wneud darpariaeth drwy Fesur ynghylch taliadau mewn cysylltiad ag unigolion sydd ag anghenion o ran eu llesiant fel bod modd i unrhyw berson sicrhau gwasanaethau gofal cymdeithasol ar eu rhan. Mae angen y diwygiad hwn i sicrhau y bydd cymhwysedd y Cynulliad o dan fater 15.1 yn cwmpasu gwneud taliadau i bob person y caniateir gwneud taliadau uniongyrchol iddynt. Yr unig beth y mae Mater 15.1, fel y'i deddfwyd yn wreiddiol, yn ei ganiatáu yw darpariaeth ynghylch taliadau i sicrhau gwasanaethau gofal cymdeithasol os ydynt yn cael eu gwneud i'r person sydd â'r anghenion hynny neu i berson sy'n gofalu amdanynt. Ychwanegwyd mater 15.1 at Atodlen 5 i Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 cyn Deddf lechyd a Gofal Cymdeithasol 2008 a wnaeth ddiwygiadau i'r ddeddfwriaeth berthnasol ynghylch taliadau uniongyrchol. Ehangwyd y categori o berson y caniateir gwneud taliadau uniongyrchol iddo o ganlyniad i newidiadau a wnaed i adran 57 o Ddeddf lechyd a Gofal Cymdeithasol 2001 gan Ddeddf 2008. Mae'r adran 57 ddiwygiedig yn rhoi i Weinidogion Cymru bŵer, drwy reoliad, i ehangu'r categori o dderbynwyr i gynnwys cynrychiolydd y defnyddiwr gwasanaeth, dirprwy a benodir gan y Llys Amddiffyn o dan Ddeddf Galluedd Meddyliol 2005, rhoddai atwrneiaeth barhaus neu unrhyw berson arall y mae awdurdod lleol yn barnu ei fod yn berson addas.

Argymhellion/casgliadau y pwyllgor

21. Mae'r gair "reolaidd" yn y diffiniad o ofalwyr wedi'i gadw yn y Gorchymyn. Mae Pwyllgor Craffu'r Cynulliad wedi mynegi amheupon am y defnydd o'r gair "reolaidd" hwn, a allai ym marn y Pwyllgor eithrio rhai patrymau gofal, er enghraifft: y patrymau gofal hynny a all fod yn afreolaidd a thra amrywiol.
22. Mae'r prawf sy'n gymwys i'r diffiniad o ofalwyr yn yr GCD wedi'i dynnu o Ddeddf Gofalwyr a Phlant Anabl 2000 sy'n defnyddio'r geiriad "substantial" a "regular".
23. Nid oes unrhyw fwriad i'r rhai y mae eu patrymau gofal yn afreolaidd ac yn dra amrywiol ddod o fewn cwmpas yr GCD. Mae risg, fel arall, y byddai gofalwyr sy'n mabwysiadu rôl ofalu un-tro, er enghraifft, i ofalu am rywun sydd wedi torri ei goes mewn damwain, yn cael eu diffinio'n ofalwyr ac nid hynny yw diben y polisi. Diben y polisi yw mai dim ond y rhai sy'n darparu "swm sylweddol o ofal ar sail reolaidd" sydd i ddod o fewn y diffiniad o ofalwyr yn yr GCD. Byddai ysgwyddo rôl ofalu sy'n dod dro ar ôl tro, sy'n dilyn patrwm canfyddadwy, neu sy'n digwydd o dan amgylchiadau penodol (e.e. rhywun sy'n mabwysiadu rôl o ofalu dros dad anabl pryd bynnag y mae ei fam yn y gwaith neu fel arall yn

anabl i gyflawni rôl ofalu) yn cael ei gynnwys. Yn benodol, bydd personau sy'n dioddef gan byliau anrhagweladwy o salwch meddwl sy'n debyg o ddigwydd eto yn cael eu cynnwys hefyd. Mae'r rôl ofalu y bwriedir i'r GCD ei chwmpasu yn un a all amrywio dros gyfnod amser, ond sydd er hynny yn gallu bod yn faich rheolaidd a sylweddol i ofalwyr.

24. Datganodd y Pwyllgor Materion Cymreig bryder y byddai gosod dyletswyddau eraill ar awdurdodau lleol a byrddau iechyd mewn perthynas â gofalwyr yn creu goblygiadau trawsffiniol pan fo gofalwyr yn byw ar draws y ffin i'r person y maent yn gofalu drosto. Nododd y Pwyllgor fod angen i awdurdodau ffiniau gydlafurio'n effeithiol i sicrhau bod holl anghenion gofalwyr yn cael eu bodloni a bod awdurdodau lleol yn glir ynglŷn â'u dyletswyddau. Mae Llywodraeth Cynulliad Cymru'n cytuno bod cydlafurio'n effeithiol ar draws ffiniau yn hollbwysig, ac yn credu mai'r amser gorau i benderfynu sut i gyflawni hyn yw adeg llunio Mesur.

Terfynau daearyddol unrhyw Fesur Cynulliad

25. Mae Adran 94 o Ddeddf 2006 yn gwahardd unrhyw Fesur Cynulliad rhag cael effaith ac eithrio o ran Cymru. Mae'n darparu na fydd darpariaeth mewn Mesur Cynulliad yn gyfraith i'r graddau y mae y tu allan i gymhwysedd deddfwriaethol y Cynulliad. Mae darpariaeth y tu allan i gymhwysedd os bydd yn gymwys ac eithrio o ran Cymru, neu os bydd yn rhoi, gosod, addasu neu dynnu swyddogaethau y gellir eu harfer ac eithrio o ran Cymru (neu'n rhoi pŵer i wneud hynny). Mae eithriadau cyfyngedig ar gyfer mathau penodol o ddarpariaethau atodol, er enghraifft, darpariaeth sy'n briodol i wneud darpariaethau'r Mesur yn effeithiol, darpariaeth sy'n ei gwneud yn bosibl i ddarpariaethau'r Mesur gael eu gorfodi a darpariaeth sy'n gwneud diwygiadau canlyniadol i deddfwriaeth arall.
26. Mae'r cyfyngiad ynghylch swyddogaethau ac eithrio o ran Cymru yn golygu na fyddai'r Cynulliad yn gallu rhoi drwy gyfrwng Mesur swyddogaethau nad ydynt yn ymwneud â Chymru i Weinidogion Cymru, awdurdodau lleol Cymru nac unrhyw awdurdod cyhoeddus arall.

Swyddogaethau Gweinidog y Goron

27. Nid yw'r Gorchymyn drafft hwn ynndo'i hun yn ceisio addasu na thynnu oddi ar unrhyw un o Weinidogion y Goron unrhyw swyddogaethau sydd ganddo. Yn rhinwedd Rhan 2 o Atodlen 5 i Ddeddf 2006, ni chaiff y Cynulliad drwy Fesur newid swyddogaethau Gweinidogion y Goron heb gydsyniad yr Ysgrifennydd Gwladol. O ran unrhyw gynigion yn y dyfodol a allai effeithio ar swyddogaethau Gweinidog y Goron, ymgynghorir ag Adran briodol Llywodraeth y DU a cheisir dod i

gytundeb am unrhyw gynigion yn y dyfodol i ddileu neu addasu'r swyddogaethau hynny.

Y Casgliad

28. Am y rhesymau a amlinellwyd uchod, mae Llywodraeth Cynulliad Cymru yn cynnig y dylid estyn cymhwysedd deddfwriaethol Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn unol â darpariaethau'r Gorchymyn drafft a gynigir gan y Llywodraeth ac y mae'r Memorandwm Esboniadol hwn yn ymwneud ag ef.

Gwenda Thomas
Y Dirprwy Weinidog dros Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol
Mehafin 2009

Dehongli

ystyr “gwasanaethau gofal cymdeithasol” (“*social care services*”) yw unrhyw un o'r canlynol a ddarperir mewn cysylltiad â llesiant unrhyw berson: gwasanaethau gofal preswyl neu ddibreswyl; gwasanaethau gwybodaeth, cynghori, cwnsela neu eirioli; cymorth ariannol neu unrhyw gymorth arall;

ystyr “llesiant” (“*well-being*”), mewn perthynas ag unigolion, yw llesiant i'r graddau y mae'n ymwneud ag unrhyw un o'r canlynol—

- (a) iechyd a llesiant emosiynol;
- (b) amddiffyniad rhag niwed ac esgeulustod;
- (c) addysg, hyfforddiant a hamdden;
- (d) y cyfraniad at gymdeithas a wneir ganddynt;
- (e) llesiant cymdeithasol ac economaidd;
- (f) sicrhau eu hawliau.